

Trygve Bratteli.

S P E R R E F R I S T

torsdag 13. februar 1975 kl. 11:00

"Har små og mellomstore bedrifter en framtid
i Norge?"

Foredrag ved Industriforum 1975,
Oslo, 13. februar 1975.

Helt siden den moderne industrielle utvikling brøt inn i det gamle bonde- og håndverkersamfunn, er det blitt uttrykt bekymring for at de små virksomheter synes å ha utspilt sin rolle i det økonomiske liv. Håndverksbedriften ble ganske snart underlegen i konkurransen om kunder og markeder i forhold til den effektivitet som industribedriften nådde gjennom maskinelt utstyr, standardiserte produkter og masseframstilling. Befolkningspresset i de tidlige industriland underbygde behovet for mer effektive produksjonsformer. De materielle ressurser syntes den gang ubegrensede, særlig etter at man lærte å skaffe seg dem billig i de områder av verden som ble kolonier og senere ble utviklingsland. Denne tiden med sterke omveltninger i produksjonsformer og samfunnsforhold ga grobunn for utviklingsteorier om produksjonssystemets stadig mer kapitalistiske karakter og om konsentrasjonen av produksjonen i industrielle storbedrifter som etterhvert skulle bli

eiet og kontrollert av et fåtall mennesker. Utviklingen selv syntes å være bevis for riktigheten av en mer eller mindre naturgitt utvikling henimot konsernenes dominans og de små, selvstendige bedrifiers undergang. Mange samfunn mente på et senere tidspunkt å ha brakt produksjonssystemet under sentral, samfunnsmessig kontroll. Men der har stordriften og sentraliseringen gjort sitt inntog i enda mer ekstreme former enn i de land som har beholdt trekk fra det liberalistiske markedssystem.

Denne utvikling har fortsatt i vår tid. En mannsalder med mer stabil og raskere framgang enn noen gang før i industrialismens historie har skapt nye produksjonsformer og bedriftstyper. Framskritt skjer gjennom forandringer. Vekst og bedring av våre livsformer vil ikke kunne finne sted uten forandringer i produksjonsprosessene, i sammensetningen av forbruket, i sysselsettingen og i bedriftsstrukturen. En fortsatt nedgang i tallet på små industribedrifter i vår tid har vært en forutsetning for å nå fram til den materielle og sosiale standard som hører til det vi setter pris på i det moderne industri- og velferdssamfunn.

Småbedriftenes avgang er dels en fortsettelse av utviklingen bort fra det gamle håndverkssamfunn. Svært mange daglige forbruksvarer trenger ingen håndverksmessig framstilling. Fra forbrukerens synspunkt er bortgangen av mange av disse håndverksbedrifter neppe å beklage. Men under den omforming

som bedriftsstrukturen har gjennomgått i løpet av det siste 10-året, er det ikke bare industrielle småbruk som har forsvunnet. Tendensen synes å ha gått i retning av at bedrifter som tidligere ble sett på som store nok til å være effektive og levedyktige, er blitt akterutseilt av den teknologiske utvikling.

Hovedtrekkene er her vel kjente. De har blitt brakt fram for hver industriminister i de siste 25 år, i Norge såvel som i andre industriland. Enhver finansminister har mer eller mindre permanent stått overfor krav om særlige skatte-, avgifts- og pengepolitiske tiltak som kunne kompensere for de små og mellomstore bedrifters konkurransemessige svakheter.

Det er ingen klare grenser som skiller små og store bedrifter. Spesialisering og teknisk innsikt kan gjøre bedrifter med lite mannskap og kapital betydningsfulle på enkelte markeder. Tallet på bedrifter med få sysselsatte - for eksempel opp til 20 - er gått sterkt tilbake i 1960-årene. Men tilbakegangen i sysselsettingen i disse bedriftsgrupper er totalt sett relativt beskjeden - 18.000 personer på 10 år. Av landets ca. 14.000 bedrifter i 1972 hadde de 700 største, med flere enn 100 ansatte, over halvparten av sysselsettingen i industrien. I denne gruppen finner vi tilvekst i bedriftstallene. Det samme gjelder bedrifter i størrelser på 50 til 100 ansatte. Tilsammen har disse mer vekstkraftige bedrifter gitt innpå 50.000 nye arbeidsplasser i

løpet av 10-årsperioden fram til begynnelsen av 1970-årene.

Det er i ganske bestemte bransjer vi finner det store tallet av enkeltbedrifter som har opphørt å eksistere. De er stort sett konsentrert om industri i næringsmiddel, bekledning og tre-industri. Den håndverkspregede virksomhet har her hatt et sterkt innslag. I vår tid må en finne seg i at det daglige brød ikke leveres av den lokale baker etter egne oppskrifter, men av store fabrikker med maskinelt utstyr. Og med de varierte klær folk nå ønsker å stå fram i, er det ikke mulig å basere seg på skreddersydd snitt. Heller ikke går folk til en snekker for å skaffe seg nye møbler.

Den generelle utvikling fra håndverk til industri er i vesentlig omfang tilbakelagt. Dette betyr ikke at de selvstendige håndverkerne er ute av bildet. De har imidlertid måttet basere sitt virke på spesialområder og på en begrenset kundekrets, der kvalitet og produktutforming muliggjør en høyere pris.

Konklusjonene blir langt mer nyanserte og årsakene til endringene i bedriftsstrukturen langt vanskeligere å klarlegge når det gjelder de egentlige industribedrifter av en viss størrelse. Her er både ny-etableringer og avgang, vekst og stagnasjon. Det netto resultat som trer fram i industritellingen over tallet på bedrifter og deres sysselsetting, dekker over bevegelser i flere retninger. Vi har her med mange forhold å gjøre. De knytter seg til

markedsforhold og lokalisering, produksjonsteknikk, optimal størrelse på bedriften og endringer i forbruksmønsteret og til bedriftens ledelse. Endringene i bedriftsstørrelsen er for disse mellomgrupper mindre konsentrert om visse bransjer. Industri i bekledning, møbler og innredning, og til dels næringsmidler peker seg ut. Vanligvis gjelder dette virksomheter som selger på hjemme-markedet.

Det teknologiske og økonomiske miljø har i den siste mannsalder gitt impulser av mange slag til stordrift, spesialisering og konsentrasjon i større samarbeidende enheter. En øking av dimensjonene på det maskinelle produksjonsutstyr, kontinuerlig drift og masseframstilling har generelt gitt lavere driftskostnader. Vi finner denne tendensen i alle næringer og bransjer. I treforedling, metallsmelting og kjemisk industri er dimensjonene på driftsenhetene stadig blitt trappet opp. Fremdeles er norsk treforedlingsindustri inne i denne utvikling. Tyngden av investeringene i norsk industri har vært knyttet til modernisering og utvidelser ved bestående anlegg. I løpet av 1960-årene ble maskinutstyret pr. sysselsatt i industrien utvidet med 55%, når verdien av denne kapitalen regnes i faste priser. Utvidelsene av det øvrige produksjonsutstyret viser den samme tendens.

En mer kapitalintensiv produksjon har gitt høyere lønnsomhet, utvidet kapasiteten og gitt

grunnlag for dekning av økende arbeidskostnader pr. sysselsatt. Disse tendenser har stilt mange bedrifter overfor valget om å vokse og bli store, eller å avvikle. Noen har lyktes å finne fram til samarbeid om produktutvalg, markedsføring og planlegging. Norges Industriforbund har registrert vel 200 slike samarbeidsavtaler i 1960-årene. En fullstendig sammenslåing av bedriftene i form av fusjoner går ytterligere et skritt videre mot konsentrasjon i større driftsenheter. Det ble registrert omkring 250 fusjoner i dette ti-året. Men dette var en tilpasning til en ny bedriftsstruktur som først og fremst ble valgt av de større selskaper.

Det økonomiske samarbeid i Vest-Europa og med Nord-Amerika har skapt praktiske muligheter for å utnytte ny teknologi og utvikle nye organisasjonsformer. Økonomisk stabilitet og framgang har gitt bedriftene en kraftig impuls til nye investeringer. Avviklingen av handelsrestriksjonene har ført til at landenes industriproduksjon er blitt mer likestilt i markedsføringen innenfor verdens viktigste industriområder. Men også i dette forhold har mindre og kapitalsvake bedrifter en svakhet. Salg til et fremmed stormarked krever lang forberedelse, spesiell innsikt i forbruker- og konkurranseforhold, store leveringer og god finansieringsevne. Dette er krav som små bedrifter

ikke lett kan oppfylle. Derimot blir de selv utsatt for konkurranse på hjemmemarkedet fra de mange utenlandske foretak som fyller disse krav.

Til tross for endringer av produksjons- og organisasjonsformer i norsk industri i en mannsalder, er de små enheter fremdeles dominerende i antall. Ennå har halvparten av våre industribedrifter noen ganske få sysselsatte. Tre fjerdedeler av foretakene, dvs. over 10.000 bedrifter, har under 20 ansatte. Et tilsvarende bilde gir andre deler av norsk næringsliv som er knyttet til industrisamfunnet. I handel, samferdsel, bygg- og anlegg og serviceforetak finner vi ti-tusener av små foretak som drives av noen ganske få personer. Selv de bedrifter som vi i Norge oppfatter som store, er små i internasjonal målestokk. Norge figurerer sjelden på listene over verdens stor-konserner.

Vi står overfor nye impulser til omlegging av driftsforhold og organisasjonsformer. Vi går inn i en periode preget av betydelige omlegginger i de økonomiske forbindelser i verdensøkonomien. Målsettingene og holdningene i det mellomfolkelige økonomiske samarbeid er mindre klare. Utviklingen av våre olje- og gassressurser bringer nye perspektiver inn i norsk økonomi. Folks oppfatninger av industriell stordrift og økonomisk konsentrasjon er sentrale temaer i den politiske virksomhet. Teknologisk utvikling blir i langt sterkere grad undergitt kvalitative vurderinger.

Det er lite sannsynlig at de vestlige industriland vil oppgi de økonomiske fordeler og den politiske samhörighet som følger økonomisk samarbeid gjennom frihandel og åpne økonomier. En generell tilbakegang til mer selvforsyning ville i alle land føre til et enormt materielt velferdstap og en lite fornuftig bruk av verdens ressurser. Det er mer sannsynlig at større områder av verden trekkes med i et mer likestilt handelssamarbeid. Øst-Europa har slått inn på en politikk for utvidet handel og industripolitisk samarbeid med vestlige land. En må regne med at dette etterhvert blir formalisert i forholdet til de vestlige samarbeidsgrupper. Utviklingslandene vil kreve en større del av de fordeler som følger internasjonal arbeidsdeling og utveksling av ressurser. Handelen med dem vil kunne ta former som sikrer dem mer akseptable vilkår enn dem som blir resultatet av en konkurranse mellom høyst ulike parter. Prosess- og foredlingsindustri vil etterhvert bli utviklet hos råvarelandene selv.

Til tross for den usikkerhet som de enorme problemer med betalingsbalansen har ført inn i økonomiske forhold i verden, synes det rimelig å regne med at norske industribedrifter fortsatt kan basere seg på den relative stabilitet og de valgmuligheter som ligger i adgangen til stormarkedene. Sammenknytningen til en verdensøkonomi er et varig trekk i vårt industrielle bilde. Dette gir bedriftene impulser til eksport, investeringer og vekst. Men samtidig vil vårt næringsliv måtte møte

konkurransen fra andre land på det norske og andre markeder. Produkter som fremstilles med stor bruk av arbeidskraft vil stå svakt. Vi er og vil enda mer bli et høytlønnsområde i den industrialiserte verden. Også dette blir et varig trekk. Det kan i særlig grad få betydning i vårt forhold til utviklingsland. Der er lønningene lave og en viss eksport og industrialisering er et vilkår for økonomisk utvikling.

Norge har uten reservasjoner akseptert FN's program for 2. utviklingstiår. Det forplikter oss til å lette adgangen for utviklingslandenes produkter til vårt eget og andre lands markeder. Vi kan ikke møte konkurransen fra dem ved ny toll eller andre hindringer som stiller dem utenfor markedene. Vi har sagt oss villige til å møte de næringspolitiske vansker som kan følge økt import fra utviklingsland, gjennom sysselsettingstiltak og tilpassinger i vår egen næringsstruktur.

Dette gjelder særlig industriene tekstil og konfeksjon, og vil med tiden også kunne få virkning for møbler og deler av næringsmiddel- og verkstedindustriene. I internasjonale handelsforhold har vi sett eksempler på at industrilandene har blitt tillatt å opprettholde visse begrensninger på såkalt lavprisimport fra utviklingsland. Men dette er tidsbegrensede ordninger. Vi må i en langsiktig utvikling basere oss på at importen av lavprisvarer både på gamle og nye områder vil øke fra år til år. Utviklingsproblemene i verden vil ikke kunne løses om

de tradisjonelle industriland skulle forbeholde seg å opprettholde sin produksjon i et visst omfang, etterhvert som utviklingslandene kommer i gang med industrier på nye områder. Vi må medvirke til at alle industriland anlegger sin politikk i dette perspektiv. Et enkelt land, eller noen få land, makter ikke alene å ta de omstillinger i næringslivet som en industriell utbygging i utviklingslandene forutsetter.

De arbeidsintensive bransjer vil møte konkurransepresset fra flere fronter: lavprisimporten og den industrielle utvikling i u-landene, de høye arbeidskraftkostnadene i Norge og de mange svakheter i markedsføring og i finansiering som disse bedrifter ofte møter fordi de er små. Bygger vi på at vårt næringsliv skal være innpasset i en verdensøkonomi, tror jeg at et varig svar på disse forhold ligger i de muligheter bedriftene har for å redusere bemanningen. Det må skje ved rasjonalisering og automatisering som er akseptabel ut fra miljømessige og menneskelige vurderinger. Deler av vår industri bør kunne utvikle delvis ubemannede prosesser og komme bort fra skiftarbeid, som tærer på helse og trivsel.

Knapphet på arbeidskraft vil i vår økonomi være en dominerende impuls til bevegelser på arbeidsmarkedet og til endringer i bedriftsstrukturen. Det kan bli slik at tilgangen på arbeidskraft langt mer avgjørende enn før bestemmer bedriftenes driftsmuligheter og omstillingsbehov. I den

offentlige sektor blir arbeidskraftbudsjetter vel så viktige som pengebudsjetter.

Olje- og gassutvinningen på Kontinental-sokkelen og virksomheter som er direkte knyttet til denne, er bare delvis årsak til den knapphet på arbeidskraft vi kan se imøte. Arbeidet på sokkelen krever forholdsvis beskjeden mannskapsstyrke. Den er lett å ha oversikt over og kontroll med. Utviklingen har her vært som forutsatt. Industriell bearbeiding av oljen vil legge beslag på mere arbeidskraft. Utbygging av selvstendig norsk foredling har vært ønsket. Det er nettopp på dette nye industriområdet at Norge har muligheter for å skape et rikt utvalg av ulike bedrifter for bearbeiding og ferdigvarer, i distrikter der inntektsnivået er lavt og industrijobbene få. Alternativet ikke å bygge ut en foredlingsindustri, ville være å gi Norge plass som eksportør av råvarer.

De dominerende krav om større tilgang på arbeidskraft vil komme fra sektorer utenom olje- og gass. De omfatter den videre utbygging av velferds-samfunnet: helsestellet og sosialsektoren, undervisning og forskning, bygg- og anleggsvirksomhet, og privat tjeneste-yting. Disse virksomheter er arbeidskrevende. Inntektene av oljevirkomheten vil sette oss i stand til å bruke mer arbeidskraft til velferdsformål. Motstykket til dette må være at andre virksomheter må avfinne seg med en knappere tilgang av arbeidskraft og søke fram til mindre bemanning i bedriftene. Maskiner og driftsutstyr blir

mer nødvendig for å holde arbeidsoperasjoner i gang, og de blir billigere enn arbeidskraft.

En hovedoppgave i den økonomiske politikken blir å sørge for at forskyvninger i sysselsettingen og endringer i industriproduksjon og i bedriftsstruktur kommer til å skje som en kontinuerlig og oversiktlig prosess. Det må ikke komme som et skred av krisepregede nedlegginger og driftsstans. Myndighetene har ansvar for å klarlegge de generelle næringspolitiske utviklingstendenser som blir resultatet av hovedmålene i den økonomiske politikken. Dette er forsøkt gjort i stortingsmeldingen om oljevirkosomhetens plass i Norges økonomi. Arbeidet vil bli ført videre i en ny melding om ressurser og økonomisk politikk som legges fram til våren og i de vanlige langtidsprogrammer. Strukturproblemene i industrien vil bli mer grundig utredet i en særskilt melding. Men næringslivet og de enkelte bedrifter har selv ansvaret for å klargjøre sin egen situasjon i denne utvikling, og selv treffe tiltak for å møte den.

Alle må medvirke til de forandringer som er nødvendige for å gjøre menneskenes tilværelse bedre og tryggere. Samfunnet må ordnes slik at det ikke blir sløset med menneskenes intellektuelle og fysiske krefter. Det er en stadig utfordring å sette dem inn slik at de gir det best mulig bidrag til velferd og trivsel.

En bedre styring på inntektsutviklingen i landet blir en sentral oppgave. Det er rimelig for de store sosialgrupper å sikte mot en jevn bedring av realinntekten etter at skatt er betalt. Men det bør skje med mindre nominelle inntektsøkninger og en mindre prisstigning. En inntektspolitikk må omfatte alle personlige inntekter. Høyere inntektsgrupper må akseptere en svakere inntektsøking enn lavinntektsgruppene. En inntektsutvikling som i det alt vesentlige blir bestemt av markedskreftene og forhandlingsposisjonene i arbeidslivet, vil øke takten i omstillingene og resultere i en større avgang av små og mellomstore bedrifter. Regjeringen vil arbeide videre med en samordning av skatter og utgifter med inntektspolitikken og de store inntektsoppgjørene.

Det nye Fond for vekst og omstilling i industrien er et hjelpemiddel i arbeidet med å komme fram til mer rasjonelle bedriftsenheter og grupperinger. Ofte blir det tale om å gjennomføre organisasjonsmessige endringer, få til en arbeidsdeling mellom bedriftene og legge om deres produksjon. Tradisjonelle eierforhold og foreldede styringsformer kan ofte være en hindring for et slikt fornuftig bedriftssamarbeid.

Stortinget gjorde i fjor høst vedtak om å opprette Det industriøkonomiske institutt. Det er knyttet til Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Forskningsråd. Det er håp om at instituttet kan utvikle seg til å bli et kontaktorgan for et bredt forsknings- og industrimiljø i Norge. Det skal

foreta langtidsutredninger og analyser for staten, den private industri, arbeidslivets organisasjoner og kredittinstitusjonene. Instituttet bør også analysere virkningene av de mange nye og ukjente utviklingstendenser i verdensøkonomien som både har med teknologi, ressursproblemer og politiske forhold å gjøre. Instituttet bør kunne bli til verdifull hjelp for mindre og mellomstore bedrifter som ikke selv kan utføre økonomisk analysearbeid, men som er særlig utsatt for endringer i drifts- og markedsvilkårene.

Med opprettelsen av disse nye organer har en kommet et stykke på vei i å gi industrien et service-apparat for forskning, produksjon og utvikling. Regjeringen tar sikte på å gå videre i utbyggingen av en veiledningstjeneste for industrien. Fra industriens side er det uttrykt ønske om å få opprettet et regionalt veiledningsapparat knyttet til fylkesadministrasjonen og et sentralt samordningsråd bestående av representanter for industrien, organisasjonene i arbeidslivet, forskningsinstitutter og statlige service-organer. Industridepartementet har i en tid arbeidet med disse forslag. Regjeringen er innstilt på å finne utvei til å bygge opp en regional veiledningstjeneste for industrien for å møte det behov som industrien her har gitt uttrykk for. Regjeringen vil gjøre rede for den endelige utforming av forslagene til veiledningstjeneste i den melding om industriens strukturproblemer som vil bli fremmet for Stortinget om kort tid.

En levedyktig industri kan ikke sikte mot gitte, fastlåste drifts- og organisasjonsforhold. Hele vår industrielle utvikling har vært en tid med skiftende vekstvilkår for de ulike bransjer, med omstillinger og start av virksomheter på nye og helt ukjente felter. Vår første tilnærming til disse problemer vil måtte bestå i å skaffe oss oversikt over de mange teknologiske, økonomiske og politiske utviklingstendenser som norsk industri vil bli stilt overfor. I alminnelighet er dette en oppgave som de enkelte bedrifter ikke makter alene. Det blir en felles oppgave for statens planleggingsorganer, for det offentlige forsknings- og veiledningsapparat og for de enkelte bedrifter. Det treffes ikke på sentralt hold noen beslutning om at våre 14.000 industribedrifter skal ha en bestemt størrelsesfordeling eller at antallet enheter bør være flere eller færre. Bedriftene virker som selvstendige enheter innenfor sine områder. Opprettelsen av mer demokratiske beslutningsorganer og beslutningsforhold i bedriftene vil sette dem bedre i stand til å varetå bredere interesser enn dem som knytter seg til de tradisjonelle lønnsomhetsbetraktninger fra et eier-synspunkt.

Regjeringen har visse generelle krav til næringslivet. Det bør gi stabile og godt betalte arbeidsplasser. Det må kunne gi menneskene muligheter for å bruke og utvikle sine evner. Vi stiller krav til det fysiske arbeidsmiljø og til trivselsforhold. Vi ønsker ikke en industrikonsentrasjon om noen få byområder, med ensidig næringsstruktur

i distriktene og store ulikheter i inntektsnivået mellom dem.

Det kan oppstå motsetningsforhold mellom alle disse hensyn. Den teknologiske utvikling gjør visse produksjonsprosesser og bedriftsstørrelser mer lønnsomme enn andre. Krav til bosettingsmønsteret setter grenser for valg av næringsstruktur og bedriftstyper. Ungdom kan velge utdanningslinjer som den ikke finner anvendelse for på de arbeidsplasser som tilbys.

I vår tid er det kommet en reaksjon mot tendenser til stordrift og konsentrasjon som preget den industrielle vekst i 1960-årene. Denne reaksjon inneholder verdifulle sider. Man hadde en overdreven tro på stordriftens økonomiske fordeler. Man var for lite skeptisk til den økonomisk/politiske makt den bar med seg. Man hadde ikke klart for seg de miljømessige og trivselsmessige ulemper som de store industrienheter kan påføre menneskene. Industrilandene legger i dag et stort arbeide i å sanere gamle industriområder og spre etableringer og bosetting.

De menneskelige trivselsproblemer i de store byområder og de enorme samfunnsmessige utbyggingskostnader som følger med slike senterdannelser, gir de små og mellomstore bedrifter i mer spredt bebyggelse mange fordeler som vi gjerne vil bevare. De har en enkel og oversiktlig administrasjon. Arbeidsmiljøet kan bli mer personlig og preget av lagånd. Ofte viser de god evne til å tilpasse seg

nye markedsforhold og ny teknologi. De aktiviserer lokale arbeidskraftreserver i et ellers stramt arbeidsmarked.

Deres levedyktighet synes imidlertid å være avhengig av at de kan møte to generelle utfordringer i vår teknologiske utvikling:

Den ene utfordring gjelder de mer forskningspregede arbeidsoppgaver som følger med industriell virksomhet. Den overveiende del av de mindre bedriftene er eid av enkeltpersoner. Ofte kan det være en svakhet. Det moderne industrisamfunn gir ikke de personlig ledede bedrifter de samme muligheter som større bedrifter med mer kollektiv ledelse til å skaffe seg innsikt i de mange forhold som en bedrift skal ha herredømme over. Dette gjelder forandringer i produksjonsteknikk, produktutforming, markedsmuligheter, finansieringsforhold, lønns- og bemanningsspørsmål. Ledelsen blir konsentrert om de øyeblikkelige problemer og har ikke overskudd til å skaffe seg oversikt over dem som skal komme. Den har ikke råd til å bruke dyr konsulent-tjeneste eller ansette personer som kan utføre utredning og planlegging.

Den annen utfordring gjelder sikkerheten for stabil avsetning. Småbedriftene har hittil i betydelig grad vært knyttet til lokale, til dels skjermede markeder. Moderne markedsføringsteknikk og den stadig mer omfattende tilknytning til utlandet tar bort det tidligere markedsgrunnlag.

Impulsene til forandringer i drifts- og organisasjonsformer for småbedriftene betyr imidlertid ikke at vårt industrimiljø etterhvert vil komme til å bli dominert av et fåtall storbedrifter. Dem vil vi finne innenfor den tradisjonelle prosessindustri slik som treforedling, metallsmelting og kjemikalier. Også deler av oljeindustrien blir en prosessindustri der store driftsenheter blir nødvendige av tekniske og økonomiske årsaker. Men utenom den store prosessindustri vil vår industrielle utvikling heretter i langt større grad være basert på videreforedling, ferdigvarer og spesialisering. Arbeidsfunksjonene planlegging, teknisk innsikt og høykvalifisert ferdighet vil her være bedriftenes styrke. Vi vil bli nødt til å konsentrere oss om de kunnskapsintensive høylønnsområdene.

Mulighetene for valg av driftsstørrelser og organisasjonsformer synes da større. Driftsstørrelsen bør etterhvert mer kunne gjelde organisasjonsformen enn de tekniske produksjonsenheter. Desentraliserte produksjonsbedrifter må kunne knyttes til et sentralt ledelsesapparat som tar seg av forskning og utviklingsarbeid, markedsføring og finansiering. Der det skjermede, lokale marked tidligere ga sikre avsetningsmuligheter, kan del-leveringer og felles produksjonsopplegg med større industrigrupper heretter gi stabile avsetningsforhold. For de desentraliserte produksjonsbedrifter vil det kunne føles som en ulempe at sentrale styringsfunksjoner

er lokalisert et annet sted. Dagens teleteknikk og kommunikasjonsmuligheter kan avbøte denne ulempe. Og oppbyggingen av slike desentraliserte konglomerater av middels store bedrifter med sentrale funksjoner i planlegging og styring kan i praksis være det eneste alternativ som byr seg til den mer tradisjonelle, sentraliserte industrikonsentrasjon i storbedrifter, som pakkes sammen i sterkt urbaniserte strøk.

Norsk industri går i ethvert tilfelle inn i en periode med omstillinger og omorganisering. Utviklingen av olje- og gassvirksomhet vil tilskynde denne prosessen. De problemer som da oppstår, kan ikke løses gjennom en defensiv holdning som bare støtter og bevarer bestående driftsforhold. Skal de ansatte trygges og industrien utvikle seg videre, må vår oppgave bestå i å erkjenne og beherske de mange impulser av ulike slag som industribedriftene vil møte. Dette er en felles oppgave for alle de som har et virke i industrien og for myndighetene. Det burde være mulig for industrien og det offentlige service-apparat som står i industriens tjeneste, å lede forandringene etter langsiktige og veloverveide planer.